

EPR Družba za strateške projekte d.o.o.,
Partizanska cesta 109, Sežana

OPUŠČANJE KMETOVANJA ZARADI VPLIVA ZVERI

Neposredni in posredni vplivi opuščanja kmetovanja

Goran Živec, Teos Perne, Tatjana Grilc (KGZ Kranj)

Sežana, oktober 2024

OPUŠČANJE KMETOVANJA ZARADI VPLIVA ZVERI

Neposredni in posredni vplivi opuščanja kmetovanja

Avtorji: Goran Živec, Teos Perne, Tatjana Grilc (KGZ Kranj)

Priloga: Študija o opuščanju kmetovanja zaradi velikih zveri, kmetija (naslov se nahaja pri naročniku študije), KGZ Kranj, 2024

Izvajalec: EPR Družba za strateške projekte d.o.o., Partizanska cesta 109, Sežana,

Naročnik: KMETIJSKO GOZDARSKA ZBORNICA SLOVENIJE, Gospodinjska ulica 6, 1000 Ljubljana

Številka pogodbe: 124t 12124-2032124 iz dne 10. 6. 2024

Izdelano na podlagi pobude Zveze društev rejcev drobnice Slovenije

Sežana, oktober 2024

OPUŠČANJE KMETOVANJA ZARADI VPLIVA ZVERI

Neposredni in posredni vplivi opuščanja kmetovanja

G. Živec, T. Perne, T. Grilc, oktober 2024

Slika 1, Izkrčen in urejen visokogorski travnik;

Povzetek:

Študija opisuje izzive pri upravljanju z zvermi in posledice, ki jih neučinkovito upravljanje z volkovi prinaša za kmetovanje predvsem na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (OMD). Avtorja prikazujeta finančne posledice ob detajlni analizi ene ogrožene kmetije (primer gorske kmetije na območju TNP). Poleg neposrednih finančnih posledic za kmetijo samo je v študiji prikazan tudi konservativen poskus izračuna širših finančnih posledic opuščanja kmetovanja in zaraščanja kulturne krajine, predvsem iz vidika okrnjenih možnosti turistične privlačnosti. Ugotovljeno je, da opustitev kmetovanja na eni taki kmetiji povzroči približno 430 tisoč EUR škode za kmetijo samo, kolateralna škoda za širšo družbo pa se meri v več sto milijonih evrov. Posegi zveri, zlasti volka v čredo drobnice, po ugotovitvah iz te študije povzročajo veliko škodo za posameznega rejca in družbo, ki znatno presega golo vrednost izgubljenih živali, kar bi morala država pri upravljanju z velikimi zvermi v bodoče upoštevati.

Abstract:

The study shows the consequences of improper management of predators on pasture activities in areas with limited possibilities for farming. Financial consequences are evaluated on a concrete case of a farm. The study also attempts to evaluate wider negative financial impact on

the society, mainly as a result to a smaller touristic attractiveness of not maintaining the cultural landscape, which functions as an important tourist enabler. As established, a direct damage for the concrete farm is in the range of 430.000 EUR, and the damage for the society is measured in several hundred million EUR. According to the findings of this study, predator attacks, particularly by wolves on sheep flocks, cause significant damage to individual farmers and society, which far exceeds the mere value of the lost animals. This should be taken into account by the state in future large predator's management.

VSEBINA

POMEN PAŠNIŠTVA NA OBMOČJIH PRISOTNOSTI VELIKIH ZVERI	7
Uvod	7
Ekonomika reje drobnice ob prisotnosti velikih zveri.....	9
Učinkovitost predvidenih zaščitnih ukrepov varovanja pred velikimi zvermi.....	13
Izguba kulturne krajine in velike zveri	17
Konflikt interesov v prostoru.....	23
POSLEDICE OPUŠČANJE KMETOVANJA NA PRIMERU GORSKE KMETIJE	25
Opis kmetije.....	25
Primerjalna analiza	25
Posledice napadov volkov	26
Finančne posledice za kmetijo zaradi opuščanja kmetovanja	26
Druge posledice opuščanja kmetije	28
Škoda za družbo.....	29
ZAZNANE PRAVNE IN VSEBINSKE POMANJKLJIVOSTI PRI UPRAVLJANJU Z ZVERMI IN ŠIRŠE, PRI OMEJEVANJU RAZPOLAGANJA Z ZASEBNO LASTNINO..	31
Ustavna ureditev	31
Kaj je to javna korist in zakaj javni interes ni nujno javna korist?.....	31
Splošno ustavno načelo sorazmernosti	32
Pravica do odškodnine in kako jo oceniti in zahtevati	33
Ali so odškodnine finančna posledica predpisa?	34
Nezakonitost in neustavnost	35
Zaključek	36
Priporočila za naročnika študije, ki jih je mogoče razbrati iz analize problema varovanja drobnice pred velikimi zvermi, so:	37
PRILOGA: Študija KGZ Kranj, 2024.....	39

POMEN PAŠNIŠTVA NA OBMOČJIH PRISOTNOSTI VELIKIH ZVERI

Uvod

Slika 2: Atlas okolja, sloji: Državna zavarovana območja, Lokalna zavarovana območja, Zavarovana območja conacija, Natura 2000 (2016), Naravne vrednote in Ekološko pomembna območja;

Pojav velikih zveri na nekem območju bi lahko razumeli kot posledico zmanjševanja človekove prisotnosti in dejavnosti, zlasti zaradi opuščanja kmetovanja. Vendar to ne drži vedno, zlasti ne v izrazito kulturni krajini. Dejstvo je, da se prosto živeče živali zelo hitro prilagodijo tudi bolj urbanim območjem, predvsem zaradi obilja hrane, ki je v takem prostoru zaradi dejavnosti človeka na voljo. Kljub opuščanju kmetijske dejavnosti in s tem večjemu zaraščanju kmetijskih površin na območjih z omejenimi pogoji kmetovanja (OMD), je večina Slovenije še vedno gosto posejana z naselji in preprejena s cestami. Prav na območjih štirih občin, Bohinj, Gorje, Bled in Kranjska Gora se že pritisk turistov tako povečuje, da znatno presega vedno manjšo kmetijsko dejavnost. Zato je povečevanje prisotnosti zveri v takšnem prostoru bolj posledica uveljavljanja varstvenih režimov, tako za posamezne živalske vrste, kakor tudi raznoterih zaščitene območij v naravi, ki preprečujejo gospodarsko dejavnost, ne omejujejo pa pristopov obiskovalcev. Tudi pri volkovih lahko opazimo njegovo veliko prilagodljivost na urbano okolje in oportuno vedenje. Volka se videva znotraj naselij, ob kmetijah in na območjih, ki jih množično obiskujejo turisti. Za volčje trope v celotni Sloveniji je značilen njihov izrazito majhen teritorij, kar je posledica obilja hrane, ki jo po eni strani predstavlja množica divjadi v gozdovih (ki je zaradi krmljenja dostopna tudi pozimi), po drugi strani pa, zlasti v pašni sezoni

še lažje dostopne domače živali. V pravi divjini, kakor sta na primer Aljaska in Sibirija, so teritoriji volkov tudi 10x večji saj je tam hrane bistveno manj - pravzaprav 10x manj kot v kulturni krajini, ki jo obdeluje človek.

Volk je pospeševalec trenda opuščanja kmetijske dejavnosti. Seveda so razlogi opuščanja kmetijske dejavnosti na OMD območjih povsem ekonomski in so v popolni korelaciji z odpiranjem Slovenije prostemu globalnemu trgu v preteklih desetletjih. Pri tem je Slovenija zaradi zgodovinskih razlogov, ko smo kmetije načrtno drobili, še dodatno na slabšem in na OMD območjih je kmetijska dejavnost globoko pod mejo ekonomike. Gorski kmet, z nekajkrat manjšo produktivnostjo in donosom nima na trgu nobene prednosti pred kmetijskimi proizvodi iz ravninskih območij, iz severa Evrope ali iz Padske nižine. Enaki pogoji raznoterih razpisov veljajo tako za kmeta iz Krškega polja, kakor za tistega iz Trente. Bi pa kmetijska dejavnost na OMD območjih brez naravovarstvenih pritiskov ugašala počasi, v nekaj desetletjih, ko bi morda nove generacije z novo tehnologijo lahko ponovno našle ekonomski smisel. Kakor razberemo na terenu, volk kmetijo ugasne v nekaj letih, saj s tem, ko ob drugem, tretjem pokolu živali, obupa starejši gospodar, mladi naslednik kmetije ne prevzame več. Tisti, ki ostajajo, svojo dejavnost v največji možni meri prilagajajo globalnim konkurenčnim pogojem, kar pomeni, da se živali zapre v hleve, obdeluje pa se zgolj še strojno dostopnejše površine v dolini. To kar še vidimo po planinah in na pašnikih so tako rekoč relikti preteklosti, ki sedaj zaradi prisotnosti volka pospešeno izginjajo.

Slika 3, Pregon koz iz planine Ogradi na planino Laze, 2014;

Ekonomika reje drobnice ob prisotnosti velikih zveri

Pogosto se sliši komentar, da se mora kmetijstvo pač prilagoditi danim naravnim okoliščinam, ter da je varovanje pred naravnimi pojavi, kamor sodijo tudi divje zveri, sestavni del kmetijstva, kar je res. Svoje domače živali je moral kmet vedno varovati tudi pred različnimi škodljivci in divjimi živalmi. Ker v preteklosti ni bilo drugih možnosti, so naši predniki najbolj problematične plenilce iztrebili. Brez najbolj učinkovitih plenilcev so se stroški reje vzdrževali v razumnih okvirih. Pri tem je način varovanja z iztrebljanjem v preteklosti povsem razumljiv, saj je šlo ob tedanji znatno nižji donosnosti in produktivnosti pravzaprav za borbo za prehranske vire med človekom in ostalimi vrstami oziroma je bila prehranska varnost ljudi poglaviti motiv za takšna ravnanja.

Slika 4, Zgornja krma, prosta paša drobnice še pred nekaj leti.

Prehranska varnost je bila še pred nekaj desetletji glavni cilj na globalni ravni. Vrsta konfliktov, zlasti pa obe svetovni vojni sta zlasti v Evropi povzročili s popoln razpad preskrbovalnih verig. Evropa se je tedaj odločila za mir in eden od pogojev je bila tudi prehranska varnost, ki naj bi jo dosegli s skupnim načrtnim prestrukturiranjem kmetijstva. Zato je ena od temeljnih pogodb Evropske gospodarske skupnosti (EGS), Rimska pogodba iz leta 1957, ki je obljubljala, da bodo kmetje dostojno živeli, hkrati pa bodo potrošniki dobili cenovno dostopno hrano.¹ V več korakih je bilo izvedeno vseevropsko prestrukturiranje kmetijstva z drastičnim zmanjševanjem števila kmetov in povečevanjem površin kmetij, kar je omogočilo takšno optimiziranje proizvodnje hrane, da je EGS lahko izpolnila obljubo zajamčenih cen hrane za vse svoje prebivalstvo. Kmalu pa je sledil še proces globalizacije in uveljavljanje proste trgovine in obljubljeni standard kmetov se je dolgo vzdrževal s subvencijami. Slovenija je z vstopom v Evropsko skupnost hkrati »čez noč« vstopila na evropski in globalni trg in to v času, ko je prvo prioriteto namesto prehranske varnosti že prevzela skrb za naravo in zdravje. Čas izobilja se je nadaljeval, tako da v današnjem času, z izgovorom na podnebne spremembe narašča pritisk na manjšanje kmetijske proizvodnje. Subvencije so sedaj vezane na okoljske ukrepe, pravzaprav pa se nagrajuje zmanjševanje produktivnosti in dejavnosti v kmetijstvu.

Kmetje so torej zaradi novih naravovarstvenih usmeritev primorani zmanjševati produkcijo in donose, po drugi strani pa morajo z izdelki konkurirati na prostem trgu. Potrošnik ima torej še vedno zajamčeno nizko ceno živil, kmet pa vedno manj možnosti za dostojni standard. Na nivoju kmetije prihaja do nevzdržnih ekonomskih položajev, kjer naravovarstvene zahteve zelo hitro potisnejo dejavnost pod mejo rentabilnosti. Posledice teh zahtev se najprej pokažejo na zahtevnejših terenih, kot so gorska in hribovska (OMD) območja. V Sloveniji, kakor rečeno, pa

smo na slabšem v tem, ker se je po 2. svetovni vojni obseg kmetij preko instituta zemljiškega maksimuma in nacionalizacije manjšal, torej se je odvijal nasprotni proces, kakor v Evropi, kjer so načrtno spodbujali večanje obsega kmetij. Slovenski kmet že v preteklosti ni več mogel preživeti na svoji zemlji, zato se je množično zaposloval v drugih sektorjih in ta tradicija se ni spremenila do danes, saj Slovenija ni nikoli izpeljala nujnega prestrukturiranja.

Kmetijstva nismo prestrukturirali, smo pa z vstopom v Evropsko skupnost takoj implementirali evropski naravovarstveni koncept in ga še potencirali. Šele zadnja leta pa počasi prihaja do spoznanja, kaj za kmete in lastnike gozdov, kjer se evropski naravovarstveni koncept pravzaprav izvaja, konkretno v praksi pomeni. Ukrepi zaščite narave so bili že pred desetletji sprejeti brez vsakršnega sodelovanja kmetijskega in gozdarskega sektorja, primer zaščite volka pa dokazuje, da tudi povsem nepremišljeno in brez ustreznih strokovnih podlag, ki bi ustrezno obravnavale posledice na kmetijstvo. Slovenija pri tem ni nobena izjema in po desetletju neoviranega širjenja volka, ko se je drobnica začela množično umikati iz paše, je Zavod za gozdove Slovenije po naročilu ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano izdelal podrobno študijo o učinkovitosti varovanja pred velikimi zvermi (študija ZGS).ⁱⁱ V njej je med drugim nek državni strokovni organ prvič tudi podal podrobne izračune stroškov dodatnih obremenitev rejcev, ki izvajajo svojo dejavnost na območju s prisotnostjo velikih zveri. Študija opredeljuje 3 glavne načine varovanja in sicer:

- neprekinjeno varovanje z visokimi elektromrežami;
- nočno zapiranje v obore oziroma hleve;
- varovanje s pastirskimi psi;

ter kombinacije le teh. Pri tem so pripravili izračune na modelu reje 100 ovc s pripadajočimi jagnjeti za prirejo mesa. Podatki so verjetno narejeni na vzreje drobnice v Dinaridih, kjer so pogoji prireje, tudi za večje specializirane prireje, bistveno lažji, kot na OMD območjih, zlasti na alpskem in predalpskem svetu. Vendar tudi tu prihaja do znatnih stroškov za izvajanje varovalnih ukrepov, ki, preračunano po ovci znašajo:

NAČIN VAROVANJA	LETNI STROŠEK NA OVCO
Neprekinjeno varovanje z visokimi elektromrežami	60,38 EUR
Nočno zapiranje v obore oziroma hleve	32,19 EUR
Varovanje s pastirskimi psi (3 psi)	53,46 EUR
Kombinacija pastirski psi / nočno zapiranje	75,31 EUR
Kombinacija nočno zapiranje / elektro mreže	39,27 EUR

Donosnost prireje drobnice brez dodatnih stroškov varovanja (za hlevsko rejo in prosto pašo, kjer je ograja potrebna zgolj na kmetijskih območjih) je podana v Katalogu kalkulacij za načrtovanje gospodarjenja na kmetijah v Sloveniji, ki ga izdelujejo kmetijski svetovalci, specialisti za ekonomiko kmetijstva pri Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije (svetovalna služba KGZS). Spremenljivi stroški prireje ovce za meso, s prirastom 1,8 jagnjeta na leto, ki se proda pri teži 28 kg (pri uporabnosti ovce 5 let), so v času izdelave zgoraj opisane študije ZGS znašali med 129,00 in 132,00 EUR. Prihodek na ovco pa je tedaj znašal med 124,00 in 144,00 EUR, odvisno od cene žive teže in prirastom.

Iz podatkov svetovalne službe KGZS torej izhaja, da je tržna cena jagnjetine praktično izenačena s ceno prireje. Glede na tržne razmere dodaten zaslužek prinaša zgolj večja intenzivnost (hlevske) prireje, saj je na primer cena kvalitetnejših ekološko vzrejenih jagnjet zgolj za 5% višja od cen jagnjetine iz konvencionalne prireje (pri čemer so stroški prireje za 15% višji). Ker pa podatki svetovalne službe KGZS veljajo za območja brez prisotnosti volkov, je stroške varovanja potrebno dodati:

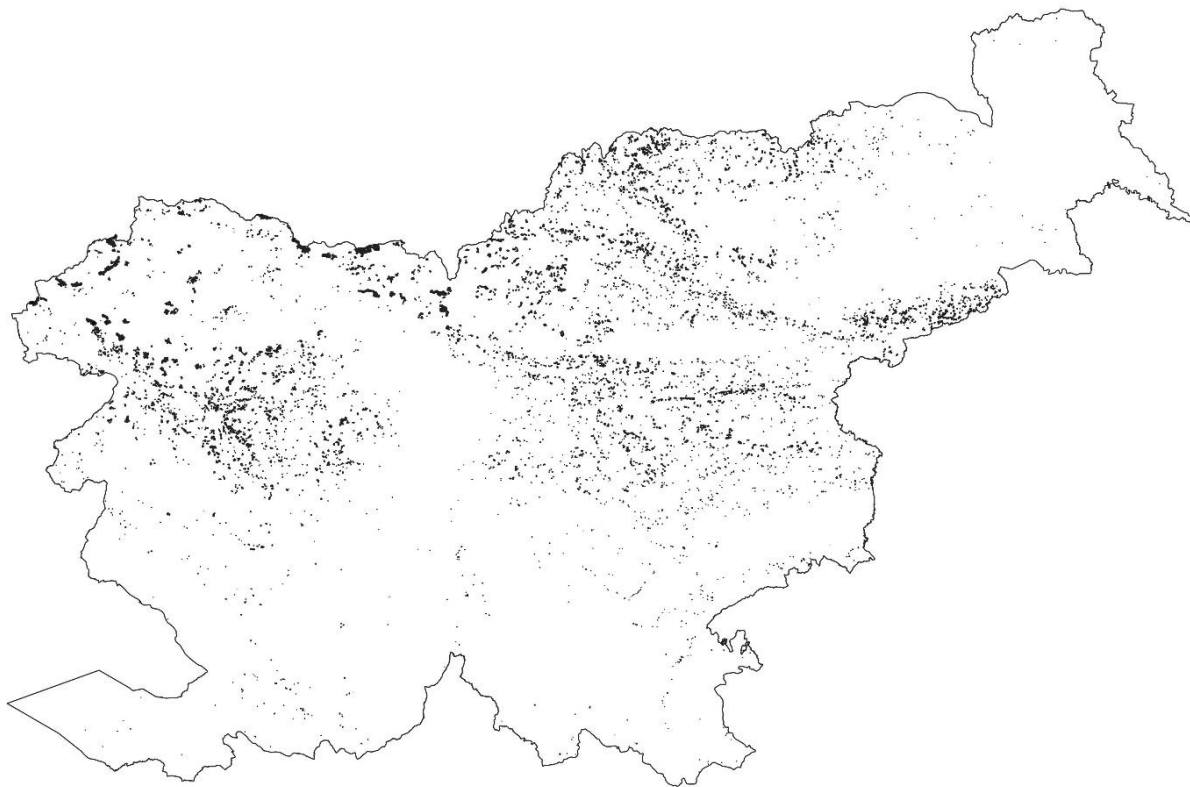
NAČIN VAROVANJA	STROŠEK NA OVCO Z VAROVANJEM	PRIHODEK NA OVCO (IZGUBA)
Neprekinjeno varovanje z visokimi elektromrežami	189,38 - 192,38 EUR	65,38 – 48,38 EUR
Nočno zapiranje v obore oziroma hleve	161,19 - 164,19 EUR	37,19 – 20,19 EUR
Varovanje s pastirskimi psi (3 psi)	182,46 - 185,46 EUR	58,46 – 41,46 EUR
Kombinacija pastirski psi / nočno zapiranje	204,31 - 207,31 EUR	80,31 – 63,31 EUR
Kombinacija nočno zapiranje / elektro mreže	168,27 - 171,27 EUR	44,27 – 27,27 EUR

Stroški varovanja potisnejo ovčjerejo globoko pod mejo rentabilnosti. Trg ne priznava višjih cen že za kvalitetnejšo ekološko ovco, še manj pa bi bili potrošniki pripravljeni plačati več za meso ovc, ki se vzredijo na območjih prisotnosti volka. Ob tem je pod največjim pritiskom ravno za alpski in predalpski svet značilna tradicionalna ekstenzivna prireja manjših čred drobnice s pašo, s čimer rejci poskušajo racionalizirati stroške kmetovanja. Ta problem zaznava tudi študija ZGS, kjer je pojasnjeno, da »pogoji za kmetovanja na pretežnih območjih pojava velikih zverí ne omogočajo specializacije rej. Tako prevladujejo reje domačih živali, ki so splošno delovno in proizvodno manj intenzivne, hkrati pa je z njimi možno najracionalneje obdelovati krajno z absolutnim travinjem. Tako med rejami izstopata reja krav dojilj in reja drobnice za meso, medtem ko kopitarji služijo predvsem za pomoč pri obdelavi površin in opozarjanje/ščitenje drobnice in se praviloma z njimi ne trguje. Pri tovrstnih rejah prevladuje praksa, da so živali praviloma v pašni sezoni stalno na paši, medtem ko so mlečne reje (predvsem drobnice) praviloma preko noči zaprte v hlevih, pašniki pa so pri takih rejah skoncentrirani v bližini kmetij.«

Še večjo težavo pa predstavlja dejstvo, da predvidenih ukrepov varovanja pred velikimi zvermi na zgoraj opisanih območjih sploh ni mogoče izvajati. Študija ZGS določa območja, kjer je varovanje z visokimi elektromrežami »oteženo«, se pravi dejansko neizvedljivo. Po eni strani je problematična konfiguracija terena, po drugi strani pa sam način prireje. Na pogorju Storžiča na Gorenjskem, se na primer pase čreda 200 ovc, ki se tekom celotne pašne sezone prosto giblje po celotni gori v več skupinah. Rejec drobnico izpusti na prosto, kjer je območje paše omejeno z naravno mejo, saj teren v nobenem primeru ne dopušča postavljanja ograj ali nočnega zapiranja. Četudi je volk napadal nedaleč stran v dolini Kokre, se na Storžiču še ni pojavil, zato je tam rejec še brez skrbi. Vendar pa bi v primeru napadov verjetno moral ovce iz gore umakniti, ter pričeti z hlevsko rejo – s čimer pa se izgubi vsak smisel vztrajanja s kmetijsko dejavnostjo na izrazito zahtevnem OMD območju.

Ker podatkov o tem kje v Sloveniji se izvaja planinska paša in o dejanskih površinah, kjer rejci v Sloveniji pasejo drobnico, ni bilo na razpolago je ZGS območja določil iz obstoječih evidenc GERK in posnetkov LIDAR: »Od vseh GERK-ov potencialnih pašnih površin, vključenih v našo analizo, ima 10.240 ha zemljišč naklon večji od 42% ozirom TRI višji od 1.2 m (Slika

5.9). Po površini pa te, z vidika postavljanja elektromrež, zahtevnejše površine predstavljajo 10% skupne površine potencialnih pašnikov.«

Slika 5, Prostorski prikaz zahtevnih pašnikov (naklon več kot 42% ter "TRI" indeks razgibanosti površja večji od 1,2 m) v Sloveniji za katere ocenjujemo, da je raba visokih elektromrež za namen usmerjanja paše in varovanja pred velikimi zvermi otežena. Poligoni pašnikov so pri tem merilu zaradi boljše vidljivosti nekoliko povečani, zato površina ne predstavlja dejanskega stanja. Vir prostorskih podatkov za poligon meje Slovenije je Geodetska uprava Republike Slovenije (Evidenca državne meje iz dne 4. 4. 2020).

Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da so ukrepi varovanja pred velikimi zvermi dragi in predstavljajo dodaten strošek in obremenitev za rejce. Po študiji ZGS gre za strošek dodatne polne delovne moči (PDM), kar pomeni, da bi za izvajanje ukrepov morala kmetija zaposliti dodatnega človeka za celo leto. Težava je seveda v tem, da kmetija na OMD območju običajno ne zagotavlja celoletne plače niti za kmeta samega, saj mora biti sam zaposlen v drugem sektorju, če želi zagotavljati dovolj sredstev za (pre)majhno kmetijo. Dodaten problem je tudi v tem, da je največ dela z varovanjem v času pašne sezone, ko so na kmetiji tudi druga opravila, ter da, na primer prestavljanje visokih elektromrež ali zganjanje drobnice, ne more izvajati en sam človek. Varovalni ukrepi pred volkom in pokrivanje stroškov so stvar vsakega kmeta samega, saj država (skozi katalog kalkulacij pri svetovalni službi KGZS) ne priznava višjih stroškov prireje na območjih prisotnosti volka, niti ne krije preventivnih ukrepov. Podpora, ki je na voljo, se sproži šele potem, ko se zgodi nekaj napadov, za »preprečitev nadaljnjih škod«, seveda če kmetje pred tem v svoji režiji izvajajo »priporočene« ukrepe, ki pa jih na večini OMD območij sploh ni mogoče izvajati, kakor to potrjuje študija ZGS.

Učinkovitost predvidenih zaščitnih ukrepov varovanja pred velikimi zvermi

Študija ZGS obravnava določene varovalne ukrepe pred volkovi kot ustrezne, ter učinkovite in sicer: »Med najučinkovitejše pristope k varovanju pašnih živali pred napadi velikih zveri sodijo: varovanje z elektriko, pastirski psi, varovanje črede s pastirjem ter zapiranje črede čez noč na varno. V Sloveniji imamo 61 rejcev, ki svoje črede uspešno varuje s pomočjo visokih elektromrež.«. So pa ti varovalni ukrepi predpisani tudi kot priporočila v Pravilniku o primernih načinih varovanja premoženja in vrstah ukrepov za preprečitev nadaljnje škode na premoženju (Uradni list RS, št. 96/04 – uradno prečiščeno besedilo). Zaradi želje po podrobnejši seznanitvi z ukrepi se je na ministrstvo posredovalo zahtevo za predložitev strokovne podlage za določitev teh konkretnih ukrepov. Izkazalo pa se je, da ukrepi varovanja pred velikimi zvermi dejansko takšne strokovne podlage nimajo.ⁱⁱⁱ. Problem je namreč v tem, da, poleg terenov, kjer ukrepov po študiji ZGS ni mogoče izvajati, obstaja tudi dvom, da

Slika 7: Mojstrana 2022, ograda pašnika, kjer se je zgodil napad volka.

Slika 6: Mojstrana 2022, raztrgana ovca ob reki Savi.

predstavljeni in predpisani ukrepi sploh niso učinkoviti. Že v članku Reja domačih živali v pogojih prisotnosti velikih zveri smo predstavili nekaj primerov iz terena, ki dokazujejo neučinkovitost zaščitnih ukrepov.

Poročali smo o napadu v Mojstrani iz leta 2022, ko je konec septembra, 400 m od naselja volk napadel drobnico. Ovce so bile ograjene s priporočeno elektro mrežo višine 1,2 m, ki jo je postavil rejec sam na svoje stroške. Mreža je bila pod napetostjo 6,0 kV. Vendar pa se je napad dogajal izven ograde, kar pomeni, da so volkovi splasili ovce, ki so ogrado predrle same in se razbežale po travnikih. Ena ovca je bila pokončana, 4 močno poškodovane, 2 ovci in 2 jagnjeta pa so bili pogrešani. Prisotnost volka je bila dokazana z najdeno sledjo v mivki ob reki Savi. Kljub dežju je ocenjevalec škod iz ZGS prišel še pravočasno, da je našel in

dokumentiral dokaze.^{iv} Rejec je po letu dni od države dobil 350 EUR odškodnine, pri čemer se je stalež ovc zaradi napada prepolovil, preživela čreda pa je bila 9 mesecev brez potomcev.

Slika 8, Krnica 2023, visoka elektromreža na mestu, kjer je krdelo volkov predvidoma prešlo ogrado.

Naslednji napad, ki smo ga omenili, se je zgodil 15. 9. 2023, 200 m od vasi Krnica. Del košnega travnika, nedaleč od vasi, je bil ograjen s štirimi elektro mrežami višine 1,8 m, ki so bile pod napetostjo. Lastnik je dvakrat dnevno vršil nadzor črede. Napad se je zgodil znotraj ograje, kar pomeni, da je cel trop volkov prečkal ograjo, ki je bila pod napetostjo. Ena ovca je bila pokončana,^v dve pa sta bili močno poškodovani. Napad je zgodaj zjutraj še potekal, ko je mimo pašnika prišel lovec. Opazil je štiri volkove, trije so (skozi ograjo, ki je bila pod napetostjo) pobegnili, enega pa je odstrelil, saj je bila tedaj za to območje veljavna odločba za odstrel.

Tretji opisani napad se je zgodil konec septembra 2023, ko je isti trop volkov napadel nedaleč stran od Krnice na planini. Volk je tudi tu prešel skozi ograjo (farmar mreža, višine 1,2 m, brez elektro žice) in v pričo treh pastirskih psov izvedel pokol. Psi, ki jih imamo v Sloveniji, niso trenirani za ubijanje volkov in se pred velikim krdelom volkov umaknejo. Žal po tej izkušnji ti psi niso bili več sposobni opravljati varovanja črede na pašniku.

Slika 9, Krnica 2023, odstreljen volk potem, ko jih je pri napadu zalotil mimoidoči lovec.

Kmetje so po zgoraj opisanih napadih drobnico umaknili v hleve oziroma bližje k vasi, vendar je isto krdelo volkov v začetku oktobra 2023, samo kilometer od Krnice, napadel še tretjič. Napad na drobnico se je zgodil v Gorjah, 100 m od osnovne šole. Volkovi očitno nimajo nobenega strahu pred človekom in tudi brez problema vstopajo v urbani prostor. Odstrel enega osebkov v primeru napadov v Krnici in Gorjah ni imel nikakršnega »vzgojnega« učinka, ki bi preživele volkove kakorkoli odvrnil od nadaljnjih napadov na tem območju.

V članku opisani primeri iz Gorenjske, ki so se zgodili leta 2022 in 2023, potrjujejo poročilom rejcev, da se volk v kulturni krajini zelo hitro urbanizira, meša se z domačimi psi in izgubi tudi vse zadržke pred človekom. Zato je vprašanje ali lahko napad, ki se je zgodil konec maja 2024 v Logu pod Mangartom, štejemo za izjemo. Rejec je čredo 120 ovac molznic čez noč zapiral na varno, podnevi pa jih je pasel na pašnikih okoli domačije (pred pojavom volka so bile ovce ves čas na pašniku). Volk je napadel podnevi, prisotnosti rejca navkljub. Ko ga je hotel pregnati je volk nanj zarenčal, tako da je moral rejec zbežati na varno, krdelo pa se je nato lotilo ovce in jih 8 poklalo vpricho pastirja. Da bi rešil proizvodnjo mleka je rejec tri dni po napadu vse ovce umaknil iz paše in jih ima samo še v hlevu.

V opisanih primerih napadov so bile v uporabi običajne elektromreže pod neko stalno napetostjo. Vprašanje je ali lahko z večjo napetostjo oziroma dodajanjem funkcije zaznavanja dotika, ko se ustrezno ojačani pulzi sprožijo, dosežemo namen varne paše? Verjetno je nekje bolečinski prag tudi za volka (in medveda) ki bi ju odvrnil od napada na domače živali znotraj ograde. Vendar pa ob uvajanju takih rešitev nihče ne ukvarja, kaj tak elektro šok pomeni za domače živali, zlasti za jagnjeta, ki morajo doživeti nekaj stresov preden se naučijo njene funkcije. Če je elektrošok zaradi zveri ojačan, kako je potem z umeščanjem v prostor, kjer so prisotni sprehajalci?

Slika 10, Opozorilo sprehajalcem na Bledu.

Strokovni predlogi varovanja domačih živali pred velikimi zvermi so dejansko izrazito enostranski in jih očitno podajajo za upravljanje s pašo in domačimi živalmi nekompetentni strokovnjaki. V prvi vrsti bi morala biti pred očmi namreč skrb za dobrobit domačih živali. Prav v tem se tudi kaže kruta dvoličnost pristranskega zakonodajalca, ko na primer zaradi skrbi, da domače živali ne bi bile podvržene stresu prepoveduje uporabo naprednih tehnologij, kot je virtualna ograja (publikacija MKGP Dobrobit živali za leto 2018, stran 15, 16^{vi} in deveta alineja 15. člena Zakona o zaščiti živali; Uradni list RS, št. 38/13 – uradno prečiščeno besedilo, 21/18 – ZNOrg, 92/20, 159/21 in 109/23), po drugi strani pa je prepuščanje domačih živali smrtnemu strahu in očitno tudi izjemno bolečim tehničnim sredstvom, za zakonodajalca dopustna oziroma takšne ukrepe celo priporoča!? Pristranski pristop lahko razberemo tudi iz gradiv na spletnih straneh projekta [LIFE WolfAlps EU](#), ki ga vodi »Evropska ekipa strokovnjakov«. Vendar med partnerji ni nobenih strokovnjakov, ki bi pokrivali rejo domačih živali, ki bi poznali sisteme paše oziroma pokrivali področje dobrobiti domačih živali. Očitno gre za poenostavljeno in amatersko dojemanje paše, ki temelji na modelu iz določene prakse, ki se ne more enostavno aplicirati na večino prireje drobnice v Sloveniji. Pravih konkretnih raziskav in testiranj o vplivu prisotnosti velikih zveri na pašno rejo domačih živali dejansko ni bilo nikoli izvedenih, vsaj v Sloveniji ne. V raznoterih materialih in projektih se varovalne ukrepe utemeljuje zgolj s sklicevanjem na starejše članke in po podrobnejšem pregledu se zdi, da je izvorni članek »Obnašanje živali ob električnih ograjah in posledice za upravljanje« avtorjev McKillopa in Siblya iz leta 1988.^{vii} Vendar pa so se tedaj ukvarjali zgolj z vprašanjem uvajanja elektroograj iz vidika racionalizacije upravljanja s pašo, varovanje pred divjimi živalmi pa se je omenjalo zgolj kot (logično) možnost.

Slika 11, Zbir koz v Lazu za odhod domov 20.9.2014

Rejci so pri reševanju problemov z volkom prepuščeni samim sebi. Na eni strani jim zakonodaja preprečuje vsakršno učinkovito ukrepanje proti volkovom, po drugi strani pa so priporočeni ukrepi očitno neučinkoviti, kruti do domačih živali, izjemno dragi in tudi stroškovno nepokriti. V javnih debatah je zaznan ciničen odnos večine nekmečke javnosti do kmetijstva na OMD območjih, češ, kakšen smisel ima sploh še vztrajati s kmetijstvom v takšni naravi, ki ji s svojo dejavnostjo škodi in je povsem neekonomično, temelječemu na

Slika 12, Napadena koza na planini Laz 2020

subvencijah kot edinemu pridobitniškemu motivu dobička željnih kmetov. S svojimi izdelki morajo namreč kmetje nastopati na skupnem globalnem trgu, pri čemer nastajajo občutne razlike v stroških priraje zaradi zaostrenih naravnih razmer že znotraj Slovenije. Posledica opisanih razmer je opuščanje paše v prvem koraku, ter v drugem, popolna opustitev priraje, ter opuščanje kmetije. Opisani trend posredno potrjuje tudi študija društva Dinaricum, enega od nosilcev projekta zaščite velikih zveri v Sloveniji. Marca 2024 so izdali poročilo o študiji, kjer so obravnavali trajnostno ohranjanje odpornih alpskih ekosistemov s pastirstvom^{viii} na območju Bohinja. Obiskali so 4 planine (v Lazu, Dedno Polje, Ovčarija in Krstenica), ter izvedli intervjuje s pastirji. Vendar poročilo pravzaprav potrjuje gornje ugotovitve o opuščanju paše drobnice, saj je na obiskanih planinah na paši samo še govedo in od nekaj 100 glave črede bohinske drobnice ni ostalo praktično nič.

Izguba kulturne krajine in velike zveri

Ministrstvo za naravne vire in prostor (MNVP) je v lanskem letu ustanovilo [Interesno posvetovalno skupino za sodelovanje pri upravljanju velikih zveri](#), ki se je doslej sestala trikrat. Vsakič znova se razprave zaključujejo z ugovori, predvsem zastopnikov kmetijskih interesov, da se z opuščanjem paše, zlasti na težje dostopnih terenih OMD, izgublja kulturna krajina, kar štejejo za izjemno škodo. Kakor je bilo pojasnjeno zgoraj, se rejci zelo hitro odločijo za umik čred iz pašnikov, zlasti če pride do več napadov in posledice vodijo v zaraščanje pašnikov.

Slika 13, Reklamni letak za Slovenijo iz 80. let prejšnjega stoletja.

Kulturna krajina je praktično že ves čas visoko cenjen in spoštovan ideal in zavedanje, da ga izgubljam ni pravzaprav nič novega. Slovenija je bila tako sopodpisnica Alpske konvencije že davnega leta 1995^{ix}, ko so se definirale osnovne strategije ohranjanja in revitalizacije tega edinstvenega prostora, z vsebinami kot so prebivalstvo in kultura, varstvo narave in krajinska nega, gorsko kmetijstvo... Leta 2000 je bila sprejeta posebna Evropski konvenciji o krajini^x in v enem od gradiv iz leta 2008 na primer beremo o pomenu krajin:

- Krajine imajo pomembno vlogo za kakovost bivanja posameznika in celotne družbe.
- Krajine imajo pomembno vlogo na kulturnem, ekološkem, okoljskem in na družbeno-socialnem področju.
- Krajine so ključni element biotske raznovrstnosti, naravnih vrednot in kulturne dediščine.
- Krajine so ključni element krajinske dediščine; predstavljajo in krepijo evropsko identiteto.
- Krajine so pomembne za razvoj gospodarskih dejavnosti, predvsem rekreacije in turizma.^{xi}

Med leti 2007 in 2013 je pod okriljem Zavoda za varstvo narave (ZRSVN) potekal čezmejni INTERREG [projekt ALPA](#). Iz gradiv projekta je razvidna naklonjenost kulturni krajini, kot pogoju biotske raznovrstnosti v Alpah: »Planinski pašniki predstavljajo naravovarstveno pomemben življenjski prostor... Travišča alpskih pašnikov predstavljajo pomembno življenjsko in prehranjevalno okolje zavarovanim in ogroženim živalskim in rastlinskim vrstam. Nastanek, obstoj in stabilnost tega življenjskega okolja so tesno povezani z delovanjem človeka... V višjih legah je prirast trave majhen, tla so revnejša s hranili, zato je tu sprejemljiva samo stalna ekstenzivna raba. Zaradi opuščanja košnje in paše se zelo hitro zaraščajo. S tem varovano območje izgubi svoj krajinski, gospodarski in naravovarstveni pomen... V projektu

želimo postaviti temelje za revitalizacijo planinskih pašnikov posebej na varovanih območjih...«

Številni dokumenti, strategije in stališča izražajo veliko afiniteto do kulturne krajine, ugotavljajo, da jo izgublamo in podajajo različne ukrepe, da se slabo stanje popravi. Vendar pa se pri pregledu številnih dokumentov in poročil pokaže, da so v vseh izhodišča zgrešena, brez prave diagnoze pa so ukrepi neustrezni, neučinkoviti in v neskladju. Problem je že v različnem razumevanju pojmov »kulturna krajina« in »narava«, v tem, da naj bi kmetje in lastniki gozdov s svojim načinom gospodarjenja ogrožali obstoj kulturne krajine in narave, pri čemer se tudi nihče ne ukvarja s temeljnim ekonomskim razlogom za takšno stanje, kjer je zlasti na OMD območja značilna velika razdrobljenost posesti.

Drugi odstavek 35. člena Zakona o ohranjanju narave (ZON)^{xii} določa, da je krajinska pestrost prostorska strukturiranost naravnih in antropogenih krajinskih elementov. Vendar pa preoblikovane narave zagotovo ne moremo šteti za »naravne elemente« in dejstvo je, da je kar 90% površine Slovenije antropogeno manipuliran. Pripravljalci strategij bi se morali zavedati zgodovinskih dejstev in jih tudi v polni meri upoštevati. Kako smo v Sloveniji vzpostavili kulturno krajino in koliko površine obsega, podrobno opisuje Zdravko Turk v svoji knjigi Kmetijska zemljišča in gozdovi Slovenije kot posest in ekonomski objekt skozi čas^{xiii}, ki kot pglavitni vzrok za tako pestro pokrajino, ki smo ji priča, navaja delovanje človeka skozi vso zgodovino. Za prve poljedelce, ki so začeli s kultiviranjem slovenske krajine veljajo koliščarji, ki so naseljevali obronke Ljubljanskega barja pred 7.000 oziroma 6.500 leti. Pred 4.200 leti se je začela bronasta doba, ki je v skoraj tisočletju in pol v Slovenijo pripeljala nova ljudstva iz vzhoda, z novimi tehnologijami obdelave kovin in zemlje. Tedaj je bila Slovenija že dobro poseljena in kar nekaj posebnih kultur je na našem ozemlju vzniknilo. Železna doba, ki se je v Sloveniji začela pred 2.800 leti prinese prva poimenovanja plemen, ki živijo na teritoriju Slovenije, to so Iliri in Kelti. Od tedaj je poznano tudi Noriško kraljestvo s svojim posebej kvalitetnim železom, ki so ga zelo cenili Rimljani. Prav v času Rima, pred 2.000 leti, so tedanji prebivalci začeli z bolj intenzivnim krčenjem gozdov na Primorskem, v okolici Ljubljane in na Krškem, ter Ptujskem polju. Ocenjuje se, da je v rimski dobi na območju Slovenije živelo 200.000 ljudi.

Po propadu rimskega cesarstva v 5. stoletju je sledilo obdobje preseljevanja ljudstev med katerimi so okoli leta 550 do Slovenije prišli tudi naši predniki, Slovani. Naselili so nižine, staroselce začasno pregnali v hribe, ter nadaljevali z vzpostavljanjem svojega (pravzaprav našega) življenjskega prostora. Zgleda da je prav infrastruktura Noriškega kraljestva Slovanom služila kot podlaga za vzpostavitev protodržavne skupnosti, Karantanije. S prihodom Frankov in krščanstva je nastal nov družben red, fevdalizem, ki je po začetnem zastoju nadaljeval s kolonizacijo območja Slovenije. Po 9. stoletju je bil ves nižinski svet poseljen, v 14. stoletju pa se je kolonizacija preusmerila tudi na višje ležeča področja, saj se je tedaj začelo tudi intenzivnejše izkoriščanje rudnih in mineralnih bogastev, ki jih ponuja razgiban alpski svet. Praktično sta vsak hrib in vsaka dolina imela svoj rudnik in izkoriščanje teh naravnih virov se je do konca 19. stoletja samo še stopnjevalo. Kmetijstvo in gozdarstvo sta bila vse od fevdalizma naprej izrazito podporni dejavnosti in sta številne fužine, kovačnice, topilnice in glažutarne, ter seveda s tem povezan vedno večji promet, oskrbovala s hrano oziroma gorivom (ki se je vse do globalizacije s tedaj dostopno tehnologijo proizvajala na mestu samem). Ker je bil v preteklosti les edini energetski vir, se je pritisk na gozd izjemno stopnjeval in leta 1875 je

pokrival zgolj še 36,4 % ozemlja Slovenije. Pokljuka in Jelovica, ki sta sinonim za stare veličastne gozdove, sta bili povsem goli.

Prehod na premog in druge fosilne vire je trend krčenja gozdov ustavil in obrnil, tako da se je do danes razširil nazaj na 60% ozemlja Slovenije. Vendar trend zaraščanja ni bil enak po vsej površini Slovenije. Zdravko Turk navaja: »Površina gozdov se povečuje tam, kjer je gozdov z vidika krajinske pestrosti že zdaj veliko, na drugi strani pa se v kmetijskih in v primestnih predelih srečujemo s hudimi pritiski na gozdni prostor, ki kljub prizadevanjem po ohranjanju gozdov postopno vodijo h krčenju že tako pičlih gozdnih ostankov.«

Zlasti naravovarstvena stroka pa v nasprotju z navedenimi zgodovinskimi dejstvi smatra, da je na primer gozd v današnji obliki rezultat »naravnih« procesov. Kaj si predstavlja pod pojmom »kulturna krajina« je dobro razvidno v Programu upravljanja območij NATURA 2000^{xiv}, ki omenja kulturno krajino na straneh 6 in 42. Krovna naravovarstvena inštitucija, Zavod za varstvo narave (ZRSVN) za kulturno krajino šteje zgolj »oblikovano naravo«, kot so na primer parkovne ureditve, ki so zavarovane po zakonodaji o varovanju kulturne dediščine. Vse ostalo, torej zemljišča, kjer se nahaja velika večina območij NATURE 2000 in drugih tako ali drugače varovanih območij, pa ZRSVN očitno šteje kot obočja, kjer je človekovo dejavnost potrebno omejiti in dolgoročno odpraviti. Takšna usmeritev izhaja tudi iz evropske zakonodaje, zlasti o tem govorita smernici EU o deforestizaciji^{xv} in obnovi narave^{xvi}.

Takšno stališče naravovarstvene stroke pa je v nasprotju s samo sabo. 30. junija 2015 je izšlo poročilo o CRP projektu Opredelitev Krajinske pestrosti in krajinskih značilnosti pomembnih za ohranjanje biotske raznovrstnosti^{xvii}, kjer se ugotavlja, da je »Velik del habitatov in vrst .. vezan na kulturno krajino, ta pa je obenem najbolj podvržena negativnim procesom kot sta zaraščanje na eni strani in poenostavljanje krajine zaradi tehnologije obdelave. To dejstvo ter potrebe izvajanja kmetijske politike so razlog za zamejitev naloge na tiste krajinske prvine ter vzorce, ki so del kulturne krajine. Zato nismo obravnavali krajinskih prvin v gozdu, na vodnih ter stavbnih zemljiščih, pa tudi na območjih nad gozdno mejo. Večina metodoloških izhodišč, uporabljenih in utemeljenih v nalogi, je uporabna tudi za razširitev obsega na navedenega območja.« To se pa popolnoma sklada tudi z ugovori zastopnikov kmetijstva in gozdarstva na zgoraj omenjeni interesni skupini, saj se z opuščanjem paše pospešuje zaraščanje hribovskih in gorskih predelov, s hlevskimi rejami pa prihaja do neželenih učinkov (poenostavljanja) tudi v ravninskih predelih OMD območij, kar vse močno zmanjšuje biotsko raznovrstnost in kar pomeni, da ima velika večina ukrepov varovanja narave, kamor sodi tudi varovanje določenih živalskih vrst, dolgoročni nasprotni učinek. Konec koncev, če kulturno krajino popolnoma opustimo, se bo v naravi zmanjšala tudi količina hrane, s čimer se bo zmanjšalo tudi število nezavarovanih in nato tudi zavarovanih prostoživečih živali.

Človek je torej s svojo dejavnostjo popolnoma preoblikoval vso površino Slovenije, ki jo po definiciji Mednarodnega znanstvenega odbora za kulturno krajino ([ISCCL](#)), ki deluje kot posvetovalni organ Mednarodnega sveta za spomenike in kraje ([ICOMOS](#)), pod okriljem UNESCO, lahko v celoti štejemo kot kulturno krajino. Ne samo, da je s krčenjem gozda vzpostavil kmetijske površine, naselja, ter infrastrukturo. Z gojitvenimi deli je dodobra spremenil tudi sestavo gozda, ter z doseljevanjem tujerodnih živalskih vrst popolnoma spremenil tudi ves živalski svet. To kar vidimo okoli sebe je do zadnjega kvadratnega metra spremenjena pokrajina, lahko bi temu reki velik park in živalski vrt. Takšna krajina, zlasti na

OMD območjih, pa se lahko vzdržuje zgolj s kmetijsko dejavnostjo, z živinorejo in s pašo, ter z gospodarjenjem z gozdom. Edina konkretna delavca, ki s svojim delom vzpostavljata in vzdržujeta kulturno krajino, sta kmet in gozdar. Vsi ostali tako ali drugače uživajo v sadovih kulturne krajine, o njej razpravljajo in se odločajo o pogojih, kako naj na svoji zemlji kmetje in gozdarji ravnajo. Odločajo torej o tuji lastnini in o eksistenci kmeta in gozdarja, brez da bi bili sami zato kakorkoli prizadeti. Prav zaradi tega so strategije, ukrepi, prepovedi in vsakovrstne omejitve pravzaprav pod velikim ustavnopravnim vprašanjem, predvsem pa skupnost ne more računati na izboljšanje stanja kulturne krajine, če edine delavce v tem prostoru označi za povzročitelje težav. Ob takšnem neustreznem odnosu, ki izhaja iz očitne nezmožnosti analize pravih temeljev kulturne krajine in biotske pestrosti in vzrokov za njuno pospešeno izginjanje, se kmetje, posebej na OMD območjih izjemno hitro odločajo, da svojih naslednikov ne bodo več usmerjali v kmetijstvo, sami pa ob prvih resnih motnjah kmetijsko dejavnost opustijo. Iz vsega zapisanega torej sledi neizpodbitno dejstvo, da z opuščanjem kmetovanja v Sloveniji kulturna krajina izginja.

Vzroki za pospešeno izgubo kulturne krajine na OMD območjih so v temelju ekonomski, saj pojav volka samo pospešuje proces opuščanja kmetovanja, s čimer se onemogoči, da bi v daljšem časovnem obdobju kmetje našli nov ekonomsko vzdržen poslovni model (kako se to konča dokazujejo mnoga, dokončno izpraznjena območja Slovenije in drugod po Alpah). V Sloveniji so ekonomski pogoji še posebej slabi zaradi razdrobljenosti, ki jo zaznava tudi študija ZGS: »Pregled velikosti rej na območjih pojava velikih zveri kaže na to, da reja drobnice (podobno lahko trdimo tudi za rejo krav dojilj) ni prvenstveno dohodkovna dejavnost, temveč dejavnost z multiplikativnimi učinki. To pomeni, da je velikost rej oz. čred praviloma pogojena z velikostjo kmetij in/ali odločitvijo rejcev o diverzifikaciji prihodkovnih virov kmetije, hkrati pa že z manjšo čredo pomembno vpliva na naslednje (neekonomske) vidike takih rej, tj. vloga pašne živine pri ohranjanju kulturne krajine, ohranjanju biodiverzitete, ohranjanje poseljenosti podeželja, itd..«. Razdrobljenost posestev v Sloveniji pa je zgodovinsko pogojena, saj je praktično že od nekdaj majhna. Zdravko Turk v svoji knjigi navaja, da je že konec 19. stoletja na ozemlju Slovenije razvoj kmetijstva in gozdarstva ogrožen zaradi razdrobljenosti posesti. Primanjkovalo je velikih kmetijskih veleposesti z vzorčnimi gospodarskimi obrati. Povprečna velikost kmetije na Gorenjskem je bila med 18 in 20 ha, polovico od tega so bili gozdovi, na Notranjskem pa 28 ha, od tega je bilo 60% kmetijskih površin. Posamezna kmetija je imela le 3 ha njiv, posest pa ni bila v enem kosu, kar je onemogočalo racionalno gospodarjenje.

Stara Jugoslavija je nato neuspešno poskušala izpeljati nekaj agrarnih reform, vendar so tako desne, zlasti pa leve politične opcije pravzaprav povzročale nadaljnjo drobitev posesti, saj so spričo pridobivanja volivcev v novonastali državi obljubljale njeno »razdelitev«. Ker pa so dobršen del časa pred osamosvojitvijo Slovenije vodili komunisti, je za razumevanje današnjega stanja kmetijstva njihov odnos do agrarne reforme ključen. Pri tem je povsem razumljiva nazorska usmeritev komunistov proti fevdalnim in cerkvenim veleposestnikom, saj je bil njihov poglavitni cilj korenito spremeniti družbenoekonomske odnose na vasi v smeri izvedbe proletarske revolucije, kar so želeli doseči z razdelitvijo te zemlje kmetom. V prvi fazi naj bi razlastili veleposesti, cerkev in velike kmete (gruntarje), zemljo pa bi nato brezplačno razdelili med male kmete in tiste brez zemlje, v drugi fazi pa bi razlastili tudi te, tako da bi zemlja postala kolektivna last po sovjetskem vzoru. Ta pogled na agrarno reformo se je formiral na kongresu Jugoslovanske komunistične partije v Vukovarju že leta 1920, uresničevati pa se je začel kmalu po začetku 2. svetovne vojne na prvih osvobojenih ozemljih. Po vojni je bila

vsaka posest večja od 45 ha skupne oziroma 25 ha obdelovalne zemlje označena za veleposest in odvzeta brez odškodnine. Zemljiški maksimum je bil 10 ha, kar pa ni zadoščalo za preživetje družinske kmetije, niti ni dajalo dovolj tržnih viškov hrane, tako da je Jugoslavija iz izvoznice hrane postala njena uvoznica – kar pa je pravzaprav Slovenija tudi danes.

Dejansko smo po 2. svetovni vojni izvedli nasprotno reformo, kakor jo je zaradi zagotavljanja prehranske varnosti izvajala vsa zahodna Evropa, kakor o tem piše g. Schenk. Tam so se kmetije povečevale do »idealne« velikosti 50 ha obdelovalne zemlje, s čimer so podprli koncept družinskih kmetij, ki so si lahko privoščile modernizacijo in optimalno produktivnost. V Sloveniji pa so kmetje svoje že tako majhne kmetije razdeljevali med sorodstvo in opuščali površine, da bi zadostili zemljiškemu maksimumu in odhajali v službe. Kmetijstvo je tedaj postala popoldanska obrt in še danes je v večini tako. Danes, ko se stanje nekoliko popravlja, ima povprečna slovenska kmetija zgolj 7 ha obdelovalne zemlje in 6 GVŽ. Velika večina kmetov je polkmetov, ki pa zaradi opisanih razlogov kmetovanje opušča. OMD območja se praznijo ali pa prihaja do koncentracij in poenostavitve s specializiranimi hlevskimi rejami, s koncentracijo obdelave na ravninskih lažje dostopnih terenih.

Ukrepi varovanja narave (in absolutne zaščite določenih prostoživečih živalskih vrst) predstavljajo na OMD območjih, na običajno zelo majhnih kmetijah veliko dodatno obremenitev in še bolj zmanjšujejo ekonomiko kmetijske dejavnosti. To ne povzroča samo opuščanja kmetij, temveč preusmerja interes lastnikov na nepremičninski trg. Če kmetu uspe spremeniti del svojih kmetijskih zemljišč v zazidljiva, potem so vsaki finančni donosi tako pridobljenega kapitala bistveno bolj privlačni od tega, da morajo kmetje iz plač v drugih sektorjih financirati popoldansko kmetovanje. Namesto pridelave krme je na travniku veliko donosnejše in za eksistenco varneje zgraditi stanovanja, še posebej če so starejši kmetje uspeli izsolati svoje otroke, jim zagotoviti službe, ter so deležni nesorazmernih varstvenih ukrepov, ki običajno povzročajo velike skrbi in škodo, ki je nihče ne povrne.

Velika razdrobljenost posesti, ki je zgodovinsko pogojena, status polkmetov, kar onemogoča kakršnokoli ekonomiko kmetijstva, obravnava kmetov in gozdarjev kot povzročiteljev obremenjevanja narave na podlagi česar so deležni številnih novih omejitev, ki se na OMD območjih samo še potencirajo, ter očitno strokovno pristranska popolna opustitev upravljanja z velikimi zvermi, pospešeno vodi v dokončno izgubo kulturne krajine in s tem tudi do izgube biotske pestrosti. Posledice pojava volka v alpskih dolinah občin Bohinj, Gorje, Bled in Kranjska Gora so konkretne, saj se je drobnica iz planin na območju Julijskih Alp v zadnjih nekaj letih že umaknila. Na teh območjih delujejo trije poznani tropi volkov in sicer poključski, jelovski in zgornjesavski (mešanci). Podatki o opuščanju paše zaenkrat sicer še niso sistematično in celovito zbrani in obdelani, vendar je bilo na območju Bohinja v sezoni 2024 po podatkih svetovalne službe KGZS na paši zgolj še 9 ovc na planinah AS Stara Fužina – Studor, ki ima na 7 planinah 141 ha pašnikov (Blato, Pri Jezeru, Dedno polje, Viševnik, Ovčarija, Grintovca, Laz), ter nekaj ovc na zasebni planini Tošč. V Zgornjesavski dolini se ovce pasejo še na pobočjih Karavank (Srednji vrh, Log) in na Vršiču, medtem ko so jih iz Zgornje Krme že umaknili. Tudi nad dolino Vrat v letu 2024 ni bilo več drobnice. Na območju Bleda in Gorij z zmanjšano čredo vztraja zgolj še gorski kmet, saj bi v nasprotnem moral vračati sredstva oziroma bi izgubil zakupno pravico.

Konflikt interesov v prostoru

Napačno pojmovanje izraza »narava« je glavni generator konflikta v prostoru, ki ga povzroča popolna zaščita volka. Namreč, vsi ukrepi varovanja narave, kamor sodijo tudi zaščite ogroženih živalskih vrst, se brez izjeme izvajajo v kulturni krajini, ki jo sestavljajo negovana in vzdrževana kmetijska zemljišča in gospodarjen gozd. Glede na določila slovenske in EU zakonodaje se pod pojmi ohranjanja in obnove narave, oziroma opredeljevanja habitatov, ekoloških sistemov... smatra tiste procese, ki se odvijajo »naravno«, torej brez kakršnihkoli intervencij človeka. Prioriteta varstva narave je torej depopulacija in vsi ukrepi so namenoma usmerjeni k povečevanju oviranja oziroma preprečevanja človekovih dejavnosti, saj se izhaja iz stališča, da smo ljudje zgolj gostje v naravi, naša dejavnost pa je moteča za te naravne procese. Takšno stališče skrbnikov narave je razvidno tudi iz zadnjega predloga sprememb Zakona o urejanju prostora, kjer se kot ekološko funkcijo lastnine opredeljuje »ravljanje z lastnino, ki zagotavlja naravno ravnovesje v ekosistemih in habitatih rastlin in živali, tako da se omogoča dolgoročno preživetje rastlinskih in živalskih vrst.«

Slika 14, Zgornja Krma, bivši pašnik drobnice

Bolj je neko območje zaščiten, več je predpisanih normativov in pogojev s katerimi se človekova dejavnost ovira in zmanjšuje. Dejanski učinek teh ukrepov ni v podpori vzdrževanja neke kulturne krajine, temveč v namenu depopulacije, zlasti območij z oteženim načinom gospodarjenja, ki so še posebej na udaru. Ker se s tem opušča vzdrževanje kulturne krajine pa ima to dejanski nasprotni učinek tudi na t.i. naravo oziroma biotsko raznovrstnost. Namreč, prav prisotnost volka kaže, kako se prosto živeče živali hitro prilagodijo na visoko urbanizirano kulturno krajino, kakršna je Slovenija. Teritorij tropa volkov v Sloveniji je 10x manjši, kakor na primer v divjih prostranstvih Sibirije ali Aljaske, kjer imajo te živali povsem svobodno nemoteno izbiro, kako se bodo ravnale. Vendar, ker tam ni intenzivne produkcije hrane, kakor jo pozna človek, je »naravne« hrane za volkove 10x manj in temu ustrezna je tudi bistveno manjša populacija volkov. Z depopulacijo območij se bo zato število divjih živali prav tako zmanjševalo, ne pa povečevalo.

Volk je dejansko pospeševalec procesov opuščanja kmetovanja na oteženih območjih, kakršni so slovenski hribi, gore in Kras in ki se dogaja iz povsem ekonomskih razlogov. Tega ne more rešiti niti prehod na ekstenzivno ekološko kmetovanje, saj trg ne sprejema ekoloških produktov oziroma jim ne priznava višje cene. Dejansko bi družba morala najprej določiti pogoje, kako ohraniti kulturno krajino s kmetijsko in gozdarsko dejavnostjo oziroma do katere mere jo revitalizirati. Glede prosto živečih živali pa bi morali izhajati iz dejstva, da upravljanje narave v smislu naravnih, od človeka neodvisnih procesov na takih območjih ni kompetentno. Gre namreč za vzdrževano in upravljano krajino, kjer je pretežna večina divjih živali umetno naseljenih in so tudi neposredno in posredno prehransko preskrbljena. Gre torej za načrtno odločitev človeka, koliko takšnih živali bo vzrejal na območjih kulturne krajine, torej, kolikšen

Slika 15, Zgornja Krma, primerna tudi za govedo

je stalež domačih živali in kolikšen je stalež divjih živali. Vse te živali, brez kakršnekoli izjeme uživajo sadove človekove intenzivne pridelave hrane. Zagotovo pa je pri divjih živalih potrebno upoštevati izhodišča, ki določajo minimalno populacijo avtohtonih vrst (kamor sodi tudi volk), predvsem na osnovi nosilnosti prostora, če krajina ne bi bila preoblikovana in bi Slovenijo v celoti prekrivali neprekinjeni monokulturni gozdovi. Ob upoštevanju tega merila bi morala biti populacija volkov določena zgolj v okviru 10% sedanje številčnosti.

V primeru pa, da se družba odloči, da trend depopulacije kulturne krajine ostane prioriteta, pa je potrebno določiti program pravičnega prehoda, saj je potiskanje kmetov na območjih varovanja narave v brezizhodne položaje, nedopustno in tudi neustavno. V teh primerih je potrebno poskrbeti tako za plačilo odškodnin, kakor tudi za pokrivanje stroškov preusmeritve v druge poklice oziroma stroškov preseljevanja prebivalstva. Seveda je v primeru prepuščanja hribovskih in gorskih območij naravnim procesom potrebno tudi umakniti preostale gospodarske dejavnosti, kot je turizem.

POSLEDICE OPUŠČANJE KMETOVANJA NA PRIMERU GORSKE KMETIJE

Opis kmetije

Gorska kmetija, ki jo obravnavamo obdeluje 23,61 ha kmetijskih zemljišč in 22,87 ha gozda. Kmetijske površine so 11,81 ha trajni travnik in 11,80 ha pašnik na planini (900 m n.m.v.), katero oživljajo, čistijo in širijo zadnjih 30 let. Ukvarja se z rejo ovac avtohtone Jezersko solčavska pasme (vključen v program reje od 1994). Planina varovana z 1,3 m pleteno kovinsko mrežo (dolžine 6,2 km) in tremi (od lani štirimi) pastirskimi psi.

Gre za tradicionalno družinsko kmetijo, ki je bila podedovana s strani trenutnega gospodarja, in ima potencialnega naslednika, ki pa zaradi v nadaljevanju opisanih težav ne vidi smisla v nadaljevanju kmetovanja.

Slika 16, Pašnik kmetije, ki jo obravnava študija.

Primerjalna analiza

Obravnavana gorska kmetija predstavlja primer odličnosti pri vzgoji ovac, kot je razvidno iz spodaj priložene primerjalne tabele. Letno so prodali približno 40 jagenjčkov, ki v pozitivni smeri odstopajo od državnega povprečja tako po rojstni masi, po končni masi, in najpomembnejše, pri dnevnem prirastu na dan.

Ti podatki neizpodbitno kažejo, da na kmetiji obvladajo svoj posel.

Leto	Reja	Št. mladičev	Rojstna masa (kg)	Končna masa	Starost (dni)	Prirast (g/dan)
2023	Peter Žemva	102	5	29,8	102	248
2023	Slovenija	938	4,4	22,9	93	214
2022	Peter Žemva	101	4,9	29,4	111	225
2022	Slovenija	1041	4,4	21,4	83	211
2021	Peter Žemva	123	4,9	30,2	61	220
2021	Slovenija	1007	4,5	21,8	73	227
2020	Peter Žemva	85	4,8	29,7	113	225
2020	Slovenija	959	4,4	21,3	80	222

Vir: Osrednji spletni portal drobnica, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta

Posledice napadov volkov

V letu 2023 so se na čredo na planini zgodili trije napadi volkov. Vsled zadnjega napada jeseni 2023 je nosilec kmetije sprejel odločitev, da zmanjša število živali na 30, od prej skupno preko 100, in jih pase le neposredno ob kmetiji, v dolini, in zapusti planino.

Napadi so se zgodili kljub kovinski mreži dolžine 6,2 km, višine 130 cm in kljub prisotnosti treh psov pasme šarplaninec in enega psa pasme kangal.

Posledično je kmetija izstopila iz nekaterih ukrepov SKP, in sicer GEN PAS, KOPOP in ZVE_PAST, zaradi višje sile, kar je seveda pomenilo izpad dela prihodkov kmetije.

Kot ugotavljajo strokovnjaki, so posledice napadov na čredo tudi psihološke, kar se odraža v manjšem prirastu in manjši plodnosti celotne črede v prihodnjem obdobju.

Slika 17, Napad volka na drobnico na Bledu 2023

Finančne posledice za kmetijo zaradi opuščanja kmetovanja

V primeru analizirane kmetije, ki zmanjšuje obseg kmetovanja zaradi vpliva velikih zveri, je povzročena **skupna neposredna škoda za kmetijo vsaj 437.245,00 EUR**.

Škoda je izračunana kot neto sedanja vrednost prihodnjih denarnih tokov, po fiksnih cenah, ob uporabi diskontne stopnje 4%. Ocena je zelo konzervativna, kot je pojasnjeno v nadaljevanju pri posamezni komponenti.

Dohodki so ocenjeni ob predpostavki linearnosti dosedanjih dohodkov iz naslova prodaje mesa in nadomestil SKP, niso pa upoštevani nobeni drugi prihodki kmetije.

Neto sedanja vrednost izpada bodočih prihodkov iz osnovne dejavnosti in iz nadomestil je 67.439 EUR + 95.106 EUR = 162.545 EUR.

Dejstvo, ki se ga marsikdo ne zaveda, je, da gozdna vegetacija zelo hitro prevzame pobudo in preraste pašne površine, če se paša ne izvaja več. Na ta način je v nekaj letih zavržen ves trud, ki je bil za čiščenje, ograjevanje in vzdrževanje pašnika vložen skozi leta. Za izračun vrednosti je uporabljena predpostavka, da bi vloženo delo bilo plačano z minimalno plačo. Neto sedanja vrednost v preteklosti opravljenega dela za vzpostavitev kulturne krajine je 249.700 EUR (oziroma ~12.500 EUR/ha).

Prav tako se pri opustitvi paše zavrže vrednost objektov, staj, ograj, in druge infrastrukture ki v primeru planine zagotavlja možnost gospodarjenja, in je torej osnovno sredstvo kmetije.

Vrednost zavržene proizvodne kapacitete proizvodnih sredstev je 25.000 EUR. V tem primeru ne gre za aktualizirano, ampak enkratno vrednost. Stroški so konzervativno ocenjeni, in obsegajo strošek ograj in plotov (skupno 6,2km dolžine), staje za drobnico in lope za krmo (skupaj 140 m² tlorisa stavb), ki bodo zaradi opustitve propadli. Ena od dveh stavb na planini nosi letnico 1749, in jasno izkazuje, da je človek s pašo na tej planini prisoten vsaj zadnjih 270 let!

Slika 18, Hlev na planini iz leta 1749

Letni upad prihodka iz osnovne dejavnosti, ki je bil uporabljen za izračun NSV, je ocenjen na osnovi sledečih faktorjev;

- 40 jagnjet povprečne končne mase 29,78 kg;
- Povprečna prodajna cena kg žive teže leta 2023 3,30 EUR/kg^{xviii} (vir SURS, KIS, Prva ocena stanja v kmetijstvu 2023);
- Letni neposredni izpad 3.930 EUR

Kmetija je bila do napadov zveri vključena v več ukrepov SKP, katerih delu se je kot posledica nevzdržnih razmer na planini, odpovedala. Iz naslova podpor GEN PAS, KOPOP in ZVE_PAST bo za kmetijo letni izpad prihodka približno 5.500 EUR.

Zaraščanje planine oziroma propad kulturne krajine je škoda tako za lastnika kot za širšo družbo. Za oceno neposredne škode, ki nastane kmetiji, je izračunana vrednost dela enega delavca z minimalno plačo, ki letno vzpostavi 0,66 ha pašne površine. Minimalna plača za 2023 znaša 1.203,35 EUR/mesec, oziroma 14.440,20 EUR na leto.

Za potrebe izračuna NSV je konzervativno uporabljeno obdobje dela 30 let, kljub temu, da imamo neizpodbitno dokazano, da se planina vzdržuje že več stoletij. Prav tako je konzervativna predpostavka, da kmet dela le 8 ur dnevno, in le 5 dni v tednu (minimalna plača je določena za redni delovni čas).

Druge posledice opuščanja kmetije

Pri oceni posledic opuščanja nismo upoštevali dveh zelo pomembnih dejavnikov, ki jih je sicer težje kvantificirati.

Prvi dejavnik je izgubljanje znanja o kmetovanju, predvsem o kmetovanju in vzgoji drobnice na planinah. Iz uradnih evidenc je namreč razvidno, da število drobnice na gorskih pašnikih izrazito upada. Po drugi strani pa je nesporno, da je za vzgojo živali v takih pogojih potrebno zelo specifično znanje in izkušnje, ki so se skozi stoletja prenašale iz roda v rod, in ki jih po opustitvi pašništva drobnice na planinah ne bo mogoče v kratkem času nadomestiti.

Drugi dejavnik pa je iz naslova biodiverzitete in ohranjanja vzreje avtohtone Jezersko-solčavske pasme. Ta ovca je namreč prilagojena za pašo na strmih in negostoljubnih površinah, kar je odraženo pri muskulaturni konstituciji živali. V primeru, da bomo te živali poskusili ohranjati le v nižinskih pašnih razmerah, bo nesporno prišlo do prilagoditve, in posledično do izgube kvalitetnega genetskega materiala.

Slika 19, Kulturna krajina, ki je ne bo več

Škoda za družbo

Slika 20, Spletna stran Slovenske turistične organizacije; www.slovenia.info

Analizirana kmetija leži v območju Triglavskega narodnega parka (TNP), v občini Bled. Gre za izrazito turistično območje, kjer obdelana kulturna krajina izdatno doprinaša iz vidika turistične atraktivnosti.

Iz uradnih podatkov je razvidno, da: »Za območje Triglavskega narodnega parka, ki vključuje osem občin (Bled, Bohinj, Bovec, Gorje, Jesenice, Kobarid, Kranjska Gora in Tolmin) podatki kažejo, da se je od leta 2010, ko beležimo približno 1.500.000 nočitev, v letu 2019 število nočitev povečalo na 3.500.000. «^{xix}.

Kot že ugotovljeno, tudi dokumenti TNP izkazujejo, da so planine (pašne, op.p.) ključni element kulturne krajine, in kot take posledično ključni element turistične ponudbe in biotske raznovrstnosti.

“Območja z velikim deležem zelenih površin in relativno ohranjeno prvobitno podobo postajajo alternativa vse bolj umetnemu svetu, ki nastaja v gosteje poseljenih območjih.....Planine so ključni element kulturne krajine v narodnem parku. Ohranjanje prepleta gozdne in kmetijske rabe je lahko pomembna priložnost tako za turizem kot za ohranjanje biotske raznovrstnosti, saj so te oblike v slovenskem prostoru redkost....Zaradi opuščanja kmetijske dejavnosti so se marsikatera kmetijska zemljišča v preteklih desetletjih zarasla z gozdovi [181].....Na največje omejitve pri vnovičnem oživljanju planin naletimo v prvem varstvenem območju narodnega parka.... V primeru zaraščanja teh površin je novonastali gozd praviloma uvrščen v kategorijo varovalnih gozdov, kar pomeni glavno težavo in tudi oviro pri vnovični revitalizaciji planine. Varovalni status gozdov onemogoča izvedbo krčitev brez predhodne spremembe predpisa [159].«^{xx}

Za potrebe izračuna negativnih posledic izginjanja kulturne krajine, kar je posledica opuščanja kmetovanja na planinah, seveda ne moremo izluščiti vloge ene same kmetije, kakor tudi ne moremo enoznačno ovrednotiti posledic zaraščanja enega hektarja kmetijskih površin na turistično privlačnost.

Ker pa tudi sama Slovenska turistična organizacija v vseh svoji institucionalni komunikaciji kot glavni ločevalni faktor Slovenije izpostavlja prav izredno lepo kulturno krajino (zgoraj prikazana prva stran spletišča STO), lahko z relativno gotovostjo zaključimo, da vzročno-posledična zveza med »lepo kulturno krajino« in turističnim obiskom nesporno obstaja!

Kot že sicer, smo pri vrednotenju uporabili po našem mnenju zelo konzervativno predpostavko, in sicer, da zaraščanje kulturne krajine negativno vpliva na obseg turizma v višini 5% celote. To seveda ne pomeni, da predvidevamo, da bi se turizem v analiziranem območju zaradi tega avtomatsko zmanjševal, ampak le, da ga je/bo za 5% manj, kot bi ga bilo sicer.

Kot povprečno ceno nočitve vzamemo povprečje občin Bovec, Bled in Kranjska Gora, ki za leto 2023 znaša 166,83EUR^{xxi} na noč, letno število nočitev v občinah v TNP je 3,5 milijona^{xxii}.

Če zaradi zaraščanja krajine predpostavimo **izpad le 5% nočitev** na letni ravni v TNP :

- 5% od 3,5milijona nočitev = 175 tisoč nočitev manj, kar pomeni 29,195 MIO EUR letnega izpada prilivov le iz naslova nočitev v TNP.

Neto sedanja vrednost 20 letnega obdobja ob že prej izraženi diskontni stopnji 4% je **503.630.469,88 EUR, ali zaokroženo, petsto milijonov evrov.**

HAZNANE PRAVNE IN VSEBINSKE POMANJKLJIVOSTI PRI UPRAVLJANJU Z ZVERMI IN ŠIRŠE, PRI OMEJEVANJU RAZPOLAGANJA Z ZASEBNO LASTNINO

Ustavna ureditev

Do predhodno navedenih posledic in škod prihaja nedvomno zaradi neustrezne zakonsko-administrativne ureditve problematike velikih zveri, in dejanske prepovedi, da bi kmet sam branil svoje premoženje, oziroma čredo drobnice v konkretnem primeru. Gre torej za omejitev ustavne pravice do premoženja oziroma razpolaganja s premoženjem, saj kmet dejansko ne more svojega premoženja zaščititi.

Iz tega razloga smo v sklopu študije razdelali pravna izhodišča, ki so do omejitev pripeljala.

Za začetek je potrebno izpostaviti tri člene Ustave Republike Slovenije^{xxiii}:

»33. člen

(pravica do zasebne lastnine in dedovanja)

Zagotovljena je pravica do zasebne lastnine in dedovanja.

67. člen

(lastnina)

Zakon določa način pridobivanja in uživanja lastnine tako, da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija.

Zakon določa način in pogoje dedovanja.

69. člen

(razlastitev)

Lastninska pravica na nepremičnini se lahko v javno korist odvzame ali omeji proti nadomestilu v naravi ali proti odškodnini pod pogoji, ki jih določa zakon.«

Pri navajanju členov iz Ustave je pomembno, da se bralec posveti predvsem vsebini povedi iz 69.člena, in sicer, da Ustava določa, da je tisti, ki mu omejijo lastninsko pravico, upravičen do odškodnine, predvsem pa, da mora zato, da do omejitvi lahko sploh razmišljamo, obstajati javna korist.

Kaj je to javna korist in zakaj javni interes ni nujno javna korist?

URS pravi, da se premoženje sme omejiti v javno korist, ta pa ni implicitna! Potrebno jo je izkazati z ustreznimi strokovnimi podlagami, ki upoštevajo širše in ožje ustavno načelo

sorazmernosti, kar pomeni, da bi postopku priprave strokovnih podlag morali pretehtati (Sodba US, U-I-139/139/15-16), ali je (javna) korist večja od (zasebne) škode.

Kot piše Mag. Aljoša Petek v svojem razmišljanju »Javna korist in javni interes v slovenskem pravu«^{xxiv}, je »Interes ... pogosto dojemán kot predpogoj za korist; najprej določimo javni interes, nato pa ga v obliki javne koristi tudi zavarujemo.«.

Tudi sicer je pravna stroka poenotena, da javni interes še ne nujno pomeni javne koristi, saj ju loči postopek t.i. tehtanja koristi, skladno z načelom sorazmernosti.

Splošno ustavno načelo sorazmernosti

V slovenskem pravnem sistemu je širše in ožje načelo sorazmernosti dovolj dobro razdelano.

Za razumevanje citiramo izrek OdIUS XII, 86, U-I-18/02, Ur. l. 108/03:

“25. Poleg tega, da lahko poseg v človekove pravice temelji le na legitimnem, stvarno upravičenem cilju, je treba po ustaljeni ustavnosodni presoji vselej oceniti še, ali je ta v skladu z načeli pravne države (2. člen Ustave), in sicer s tistim izmed teh načel, ki prepoveduje prekomerne posege države tudi v primerih, ko se z njimi zasleduje legitimen cilj (splošno načelo sorazmernosti). Oceno, ali ne gre morda za prekomeren poseg, opravi US na podlagi t. i. strogega testa sorazmernosti. Ta test obsega presojo treh vidikov posega:

Kljub temu, da Ustava RS v 67. členu določa, da ima lastnina gospodarsko, socialno in ekološko funkcijo, je nesporno, da je gospodarska funkcija premoženja tista primarna, saj je edina od treh, ki je implicitno ali eksplicitno navedena tudi v 33. in 69. členu Ustave, in posredno tudi v 74. členu Ustave, v smislu pravice do proste gospodarske pobude.

- 1. ali je poseg sploh nujen (potreben) v tem smislu, da cilja ni mogoče doseči brez posega nasploh (kateregakoli) oziroma da cilja ni mogoče doseči brez ocenjevanega (konkretnega) posega s kakšnim drugim, ki bi bil po svoji naravi blažji;*
- 2. ali je ocenjevaní poseg primeren za dosego zasledovanega cilja v tem smislu, da je zasledovani cilj s posegom dejansko mogoče doseči; če ga ni mogoče doseči, poseg ni primeren;*
- 3. ali je teža posledic ocenjevanega posega v prizadeto človekovo pravico proporcionalna vrednosti zasledovanega cilja oziroma koristim, ki bodo zaradi posega nastale (načelo sorazmernosti v ožjem pomenu oziroma načelo proporcionalnosti).*

Šele če poseg prestane vse tri vidike testa, je ustavno dopusten.”

Povedano drugače, če so koristi, ki jih je iz ukrepa mogoče pričakovati, manjše od škode, ki jo ukrep povzroči, potem takega ukrepa ni mogoče sprejeti, oziroma je neustaven!

Za popolno razumevanje trenutne situacije je potrebno omeniti še, da zasebne koristi ali škode ki jo posamezni omejevalni ukrep povzroča, in ki jo je skladno z načelom sorazmernosti potrebno oceniti, ni mogoče pravilno oceniti brez vključitve neposredno prizadetega posameznika v postopek presoje vseh treh zgoraj navedenih vidikov posega! To seveda pomeni tudi, da ni dovolj, da so pri predpisovanju omejitev lastniki omejevanega premoženja vključeni kot splošna javnost, ko je projekt že pripravljen, ampak bi morali biti kot stranka v postopku

vključevani že mnogo prej, pri nastajanju strokovnih podlag, s katerimi se morebitni ukrep šele zasnuje!

Ker pa gre pri dobiti iz naslova ukrepov omejevanja predvsem za pozitivne učinke iz sfere ekološke in socialne funkcije premoženja, pri škodi pa predvsem za zmanjševanje gospodarske funkcije premoženja, je potrebno omeniti še spodaj citirano sodbo US, predvsem 27. In 28. točko izreka.

U-I-139/139/15-16:

26: **Zato je Ustavno sodišče moralo** pri presoji ustavnosti in zakonitosti ... **svoja dosedanja stališča znova pretehtati.**
 Glede na stališča ESČP namreč prepovedi in omejitve razvoja nepremičnine, ki jih lahko določajo prostorski akti, pomenijo poseg v pravico do zasebne lastnine...

27: Treba je pretehtati tudi, **ali je izpolnjen pogoj pravičnega ravnesja** med interesi skupnosti in interesi posameznika pri varovanju pravice do mirnega uživanja premoženja...

27: Zahtevanega ravnesja ni mogoče doseči, če mora prizadeta oseba nositi **individualno in pretirano breme.**

29: Za zagotovitev učinkovitega sodelovanja ... mora biti lastniku zemljišča, ... **zagotovljen dostop do vseh upoštevnihi informacij in možnost predhodne seznaitve s predvideno spremembo.**

30: **Ker .. postopku sprejemanja ni skrbno ugotovila in presodila vseh okoliščin,** ki so upoštevne z vidika zagotovitve pravičnega ravnesja med interesi skupnosti in interesom posameznika, varovanega s pravico do zasebne lastnine iz 33. člena Ustave, **ter se ni ustrezno opredelila do pripomb pobudnika, Ustavno sodišče niti ne more presoditi, ali sprememba ... pomeni ustavno dopusten poseg v pravico iz 33. člena Ustave.**

U-I-144/17-14:

30: **Brez ustreznih strokovnih razlogov ... ni mogoče ugotoviti vseh upoštevnihi okoliščin,** ki omogočajo skrbno tehtanje javnega in zasebnega interesa ... in s tem že v fazi sprejemanja ... zagotoviti učinkovito pravno varstvo lastninske pravice ...

Spet, povedano drugače, nesprejemljivo je, da žrtev iz naslova omejitve nosi posameznik, pozitivne učinke pa dobi družba kot celota.

Pravica do odškodnine in kako jo oceniti in zahtevati

Pravica do odškodnine je predvidena v Ustavi RS, vendar je od primera do primera pot do nje različna.

Če posamezen predpis, ki omejitev uvaja, ne predvidi posebnega načina določitve odškodnine in se eksplicitno sklicuje na odškodnino po zakonodaji o urejanju prostora, ni dvoma, da se odškodnina določa po trenutno veljavnem Zakonu o urejanju prostora ZUreP-3. V drugih primerih je potrebno postopek voditi drugače, čeprav se v končni fazi cenitev vedno dela skladno z ZUreP-3.

Cenitev škode mora narediti zapriseženi sodni cenilec ustrezne stroke.

Spodnja tabela prikazuje pregled poglavitnih zakonov:

Zavarovana območja - režimi	Pravna podlaga	Podlaga odškodnine	Postopek - podlaga	Organ	Koraki
TNP	Zakon o Triglavskem narodnem parku (ZTNP-1)	63. člen ZON	89. člen ZON	Krajevno pristojna upravna	1. Zahteva za izdajo ugotovitvene odločbe in vpis v ZK (63. člen ZON)

Nacionalni/Krajinski/Regijski parki	Različne podlage državnega značaja			enota na 1. stopnji	2. Cenitev - zahtevek (216. člen ZUreP-3) 3. Sporazum /Sodba/ (217 . člen ZUreP-3)
Natura 2000	ZON - Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000)				
Varovalni gozdovi	ZG - Uredba o varovalnih gozdovih in gozdovih s posebnim namenom	46. člen ZG	206. člen ZUreP-3	Upravna enota na 1. stopnji	1. Cenitev - zahtevek (216. člen ZUreP-3) 2. Sporazum /Sodba/ (217 . člen ZUreP-3)
Omejitve – vode	ZV-1	43. člen ZV-1	206. člen ZUreP-3	Upravna enota na 1. stopnji	1. Cenitev - zahtevek (216. člen ZUreP-3) 2. Sporazum /Sodba/ (217 . člen ZUreP-3)

Vlogo za odškodnino se vloga vedno pri lokalno pristojni Upravni enoti.

Ali so odškodnine finančna posledica predpisa?

Že preprost pogled na tabelo v prejšnjem odstavku zelo jasno podan odgovor na vprašanje v naslovu. Nesporno je, da so odškodnine, ki po Ustavi pripadajo zaradi omejitev pravice razpolaganja z zasebnim premoženjem, finančna posledica predpisa, s katerim so bile omejitve uvedene!

Ta ugotovitev je ključna za nadaljnje postopke, saj smo do tu govorili le o posledicah neustreznega omejevanja razpolaganja z zasebno lastnino, ne pa o preprečevanju, da bi do tega v prihodnosti ne prihajalo.

Zakon o javnih financah (ZJF) namreč v 6.členu predpisuje:

»6. člen (Ocena finančnih posledic zakonov in drugih predpisov) <i>(1) Obrazložitev zakona ali drugega predpisa, ki se predlaga v sprejem vladi, mora vsebovati oceno finančnih posledic za proračun, iz katere mora biti razvidno, ali predlagani predpis povečuje ali zmanjšuje prejemke ali izdatke proračuna. Ocena finančnih posledic mora vsebovati:</i> <i>1. <u>predvidene spremembe prejemkov in izdatkov proračuna za prihodnja tri leta,</u></i> <i>2. <u>predloge za pokrivanje povečanih izdatkov proračuna ali</u></i> <i>3. <u>predloge za nadomestitev zmanjšanih prejemkov proračuna in</u></i> <i>4. <u>mnenje ministrstva, pristojnega za finance, oziroma za finance pristojnega organa občine.</u></i> «	
---	--

Ker so torej odškodnine dejanska neposredna finančna posledica sprejetih predpisov, bi morala biti njihova višina skladno z določili ZJF ocenjena že v obrazložitvi takega zakona ali drugega predpisa, in bi zanjo morali biti predvideni viri, iz katerih se bodo odškodnine plačevale.

Tega pa praktično pri nobenem sprejemanem predpisu ni!

Nezakonitost in neustavnost

Kot je bralcu sedaj že jasno, smo v Sloveniji priča obilici zakonskih omejitev, ki so neustavne zaradi nespoštovanja splošnih ustavnih načel pri pripravi njihove podlage, in nezakonite zaradi nespoštovanja določil ZJF v točki obvezne ocene višine odškodnin in zagotovitve vira za njihovo plačilo.

Primer gorskega kmeta in težave z zvermi so torej le vrh ledene gore.

ZAKLJUČEK

Študija analizira posledice opuščanja kmetovanja na območjih prisotnosti volkov, pri čemer se osredotoča na konkretni primer gorske kmetije. Ugotovljene so bile resne posledice za kmetijsko dejavnost, kulturno krajino in širšo družbo.

Neposredna finančna škoda za kmetijo: Opuščanje kmetovanja povzroča izgube v višini 430.000 EUR. Ta znesek vključuje zmanjšanje dohodka, izgubo pridelave ter propad infrastrukture in pašnih površin.

Širša družbena škoda: Ocenjuje se, da opuščanje kmetijstva in zaraščanje kulturne krajine povzroči družbeno škodo 29 milijonov EUR letno oziroma skupaj presega 500 milijonov EUR, predvsem zaradi negativnega vpliva na turistično privlačnost območja Triglavskega narodnega parka. Opuščanje kmetijske dejavnosti vodi v zaraščanje površin, kar zmanjšuje biotsko raznovrstnost in estetsko vrednost pokrajine.

Turistična atraktivnost: Kulturna krajina, ki jo vzdržuje kmetijska dejavnost, je ključni element turistične ponudbe. Zaraščanje pašnikov zaradi prenehanja kmetovanja neposredno vpliva na zmanjšanje števila nočitev in posledično na prihodke iz turizma.

Pravna problematika: Sedanja zakonodaja ne omogoča kmetom učinkovite zaščite pred napadi volkov. To vodi do omejevanja pravice do premoženja, kar je v nasprotju z ustavnimi načeli.

Obstoječi ukrepi za zaščito pred volkovi so neučinkoviti in dragi. Poleg tega zakonodaja kmetom onemogoča učinkovito zaščito premoženja, kar vodi v nadaljnje opuščanje kmetovanja in zaraščanje kulturne krajine. Potrebne so korenite spremembe v zakonodaji, ki bi omogočile večjo fleksibilnost in boljšo zaščito kmetov na območjih prisotnosti velikih zveri.

Glavni konflikt v prostoru povzroča različno dojemanje krajine oziroma narave. Okoljevarstvena stroka dojema naravo kot območje, kjer prvenstveno potekajo naravni procesi brez intervencij človeka, v resnici pa se ti ukrepi poskušajo uveljaviti v izraziti kulturni krajini, ki se jo je vzpostavilo skozi tisočletje in se vzdržuje s kmetovanjem in gozdarjenjem. Živalske in rastlinske vrste so se kulturni krajini dobro prilagodile in jo s pridom izkoriščajo, zato so naravovarstveni ukrepi kontraproduktivni in se z opuščanjem kulturne krajine kažejo v manjšanju biotske raznovrstnosti. Potrebno bi bilo popolnoma spremeniti paradigmo varstva narave, ter v ospredje postaviti umno gospodarjenje v kulturni krajini. V nasprotnem pa bi morali depopulacijo pospremiti s pravičnimi odškodninami oziroma pripraviti programe preusmeritve iz kmetijske dejavnosti.

Priporočila za naročnika študije, ki jih je mogoče razbrati iz analize problema varovanja drobnice pred velikimi zvermi, so:

Velika škoda zaradi napadov zveri – Pri opredeljevanju škode ob napadih zveri na drobnico je potrebno nujno upoštevati celotno škodo, ki pri rejcu znatno presega zgolj vrednost izgubljenih (najdenih) živali, ter tudi širšo kolateralno škodo. V ta namen je potrebno vzpostaviti sistem vrednotenja vse škode, ter za to usposobiti cenilce. Potrebno je korigirati predpise, da se lahko upošteva celotna škoda, ter da se prilagodi izplačila in uvedejo sanacijski ukrepi, da se prepreči opuščanje prireje drobnice.

Vzpostaviti sistem pravičnega prehoda za kmete – V primerih, kjer je opustitev kmetovanja zaradi vpliva zveri neizogibna, mora država zagotoviti pravično odškodnino in preusmeritev kmetov v druge dejavnosti (opustitev prireje drobnice ali opustitev kmetovanja v celoti).

Preveriti učinkovitost zaščitnih ukrepov – V primerih, ki jih navaja študija se kaže, da predpisani ukrepi niso učinkoviti, zaradi česar je potrebno preveriti strokovne podlage za te ukrepe oziroma preveriti njihovo dejansko učinkovitost. Če se izkaže, da ukrepi niso učinkoviti, je potrebno neučinkovite ukrepe opustiti, ter preizkusiti in vpeljati alternativne načine varovanja. Ukrepi morajo biti tudi prilagojeni tradicionalni vzreji drobnice, ki je različno po pokrajinah.

Povečati učinkovitost zakonodaje in prilagoditi varovalne ukrepe – Zakonodaja bi morala priznati specifične potrebe in pogoje na območjih z omejenimi možnostmi kmetovanja (OMD). To pomeni, da mora upoštevati, da predvideni ukrepi varovanja (npr. elektromreže, pastirski psi) niso izvedljivi na težko dostopnih območjih, kar je poudarjeno tudi v študiji Zavoda za gozdove Slovenije (ZGS). Predlagani ukrepi so lahko predragi in neučinkoviti, kar vodi do neizvedljivosti zaščite in še hitrejšega opuščanja kmetovanja.

Preveriti način obveščanja in ocenjevanja učinkovitosti ukrepov – Ocena uspešnosti varovalnih ukrepov temelji na višini izplačanih odškodnin, kar ni merodajen podatek o dogajanju na terenu, saj ne upošteva zmanjševanja števila pašnih živali. Potrebno je urediti enoten sistem zbiranja podatkov o napadih, ter urediti podatke o številu živali na paši od začetka pojava volka v nekem okolju.

Zagotoviti finančno podporo in subvencije za zaščitne ukrepe – Trenutno so rejci sami odgovorni za stroške varovanja, država pa zagotavlja sredstva šele po napadih. Priporoča se, da zakonodaja vključi preventivno financiranje teh ukrepov, saj stroški varovanja bistveno presegajo zaslužke iz ovčjereje. Hkrati je potrebno nadgraditi sistem plačila odškodnin na način, da bo zagotovljeno plačilo polne odškodnine, ter tudi možnost obnove čred po napadih.

Spremeniti ukrepe upravljanja z zvermi – Sedanji ukrepi ne zagotavljajo zadostnega nadzora nad populacijo volkov. Predlagana je potreba po zmanjšanju populacije na ravneh, ki ustrezajo maksimalni nosilnosti naravnega prostora, torej v pogojih brez prisotnosti človeka in njegovih kakršnihkoli intervencij v populacije prostoživečih živali (torej ne v pogojih kulturne krajine). V določenih primerih bi bil potreben dodatne nadzorovan odstrel volkov za zaščito kmetijskih dejavnosti.

Prilagoditi zaščitene režime za drobnico v alpskem svetu – Predlaga se, da zakonodaja bolje uravnoveša naravovarstvene cilje s cilji ohranjanja kulturne krajine, saj se izguba kmetijske dejavnosti neposredno odraža v zaraščanju kulturnih površin, kar vodi v izgubo biotske raznovrstnosti.

PRILOGA: ŠTUDIJA KGZ KRANJ, 2024

T. Grilc, Študija o opuščanju kmetovanja zaradi velikih zveri (naslov se nahaja pri naročniku)
KGZ Kranj, 2024;

Viri:

-
- ⁱ R. J. Schenk, The Silent War on Farming, MMC Brussels;
- ⁱⁱ R. Černe in sod., Študija o učinkovitosti ukrepov varovanja pred velikimi zvermi, ZGS 2020;
- ⁱⁱⁱ Odločba Ministrstva za naravne vire in prostor št.: 090-101/2023-2550-7 iz dne 17. 4. 2023
- ^{iv} Zapisnik o nastanku škode, ki jo povzročijo živali zavarovanih prosto živečih vrst, št.: OZIBČ/2512022 iz dne 28. 9. 2022
- ^v Zapisnik o nastanku škode, ki jo povzročijo živali zavarovanih prosto živečih vrst, št.: OZIBČ/13/2023 iz dne 15. 9. 2023
- ^{vi} MKGP, Dobrobit živali iz programa Razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2014-2020, na področju govedoreje, za leto 2018; MONOTRO januar 2019;
- ^{vii} I. G. McKILLOP, R. M. SIBLY; Animal behavior at electric fences and the implications for management; Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, UK, 1988;
- ^{viii} Hanc Ž., Mlinarič E., Kraševac R.; Trajnostno ohranjanje alpskih ekosistemov s pastirstvom – Poročilo projekta; Društvo Dinaricum, Ljubljana 2024;
- ^{ix} KONVENCIJA O VARSTVU ALP, (ALPSKA KONVENCIJA); Uradni list RS 19/1995;
- ^x 176 Evropska konvencija o krajini; Uradni list RS, MP 19/2003, 30. 07. 2003 (stran 1061);
- ^{xi} Evropska konvencija o krajini, izvajanje v Sloveniji, Ministrstvo za okolje in prostor RS 2008;
- ^{xii} Zakon o ohranjanju narave (Uradni list RS, št. 96/04 – uradno prečiščeno besedilo, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZNorg, 31/18, 82/20, 3/22 – ZDeb, 105/22 – ZZNSPP in 18/23 – ZDU-1O)
- ^{xiii} Z. Turk; Kmetijska zemljišča in gozdovi Slovenije kot posest skozi čas; samozal., Straža 2021;
- ^{xiv} Vlada RS, PROGRAM UPRAVLJANJA OBMOČIJ NATURA 2000 za obdobje 2023–2028;
- ^{xv} UREDBA (EU) 2023/1115 EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA z dne 31. maja 2023 o omogočanju dostopnosti nekaterih primarnih in drugih proizvodov, povezanih s krčenjem in degradacijo gozdov, na trgu Unije in njihovem izvozu iz Unije ter o razveljavitvi Uredbe (EU) št. 995/2010;
- ^{xvi} Predlog, UREDBA EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA o obnovi narave (Besedilo velja za EGP) {SEC(2022) 256 final} - {SWD(2022) 167 final} - {SWD(2022) 168 final};
- ^{xvii} Dr. M. Golobič in sod., Opredelitev Krajinske pestrosti in krajinskih značilnosti pomembnih za ohranjanje biotske raznovrstnosti, RRS, MKGP, MOP, 2015;
- ^{xviii} Kmetijski inštitut Slovenije, Prva ocena stanja v kmetijstvu 2023, November 2023
https://www.kis.si/f/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu/Jesensko_porocilo_2023.pdf
- ^{xix} <https://www.tnp.si/sl/javni-zavod/medijsko-sredisce/novice/novica/79/javna-predstavitev-celovitega-spremljanja-obiska-v-triglavskem-narodnem-parku.html>
- ^{xx} Pomen in večnamenska raba gozdov; Tina Simončič, Andrej Gartner, Andrej Arih in Dragan Matijašič; 9.poglavje v GOZDOVI v Triglavskem narodnem parku : ekologija in upravljanje / [urednik Aleš Poljanec]. - Ljubljana : Zavod za gozdove Slovenije : Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Biotehniška fakulteta ; Bled : Triglavski narodni park, 2015
- ^{xxi} <https://www.sobodajalstvo.si/nasveti/koliko-se-je-zasluzilo-s-turisticnim-oddajanjem-nastanitev-v-letu-2023>
- ^{xxii} <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/42>
- ^{xxiii} Ustava Republike Slovenije, <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=USTA1>
- ^{xxiv} <http://zagovorniki-okolja.si/2019/09/11/javna-korist-in-javni-interes-v-slovenskem-pravu/>